DOI No: <http://dx.doi.org/10.29228/Joh.48043>

Authenticity process is conducted by

Makale Türü: Araştırma makalesi
Geliş Tarihi: 30-11-2020
Kabul Tarihi: 22-02-2021
On-line Yayın: 25-02-2021

Article Type: Research article
Submitted: 30-11-2020
Accepted: 22-02-2021
Published Online: 25-02-2021

Atıf Bilgisi / Reference Information

Demirel, H. G. (2020). Âşığın Anlam Arayışında ve Aşkın Gelişim Sürecinde Gözün ve Bakışın Etkilerine Dair bir Değerlendirme. *Journal of History School*, 50, 632-643.

ÂŞIĞIN ANLAM ARAYIŞINDA VE AŞKIN GELİŞİM SÜRECİNDE GÖZÜN VE BAKIŞIN ETKİLERİNE DAİR BİR DEĞERLENDİRME

Hafize Gamze DEMİREL ¹

Öz

Klasik Türk şiirinde sevgilinin güzellik unsurları arasında en çok söz konusu edilen yüzü ve özellikle de gözleri ve bakışlarıdır. Onun gözleri ve bakışları bir anda bin kişiyi yaralayabilecek ya da öldürebilecek bir güce sahiptir. Bu bakımdan da daha çok hançer, kılıç, ok gibi kesici ve delici aletlere yada cellada, kâtile benzetilir. Bu makalede hedeflenen ise klâsik Türk şiirinde sıkça işlenen sevgilinin gözünün ve bakışlarının hangi ilgilerle ve nelere benzediğinden veya benzetildiğinden bahseden çalışmaları tekrar etmek değildir. Gözün ve bakışın(gamze), ruhla ve kalple, beyinle ve akılla, bilgiyle ve sezgiyle olan ilişkisini ve uyumunu, Hakikat Bilgisi'ni (Gerçek/ Hakikî Bilgi) ile olan ilgisini, imgesel anlamlarını ve aşkın gelişim sürecindeki etkilerini, bütüncül bir bakış açısıyla ele alarak, hem dünyevî, hem ilahî, hem felsefî, hem tasavvufî boyutları ile değerlendirmektir.

Anahtar Kelimeler: Klâsik Türk şiiri, sevgili, âşık, göz, bakış

¹ Dr. Öğrt. Üyesi, Sinop Üniversitesi Fen Edebiyat Fakültesi Türk Dili ve Edebiyatı Bölümü, Eski Türk Edebiyatı Anabilim Dalı, gdemirel@sinop.edu.tr, Orcid: 0000-0003-4931-5938

An Evaluation of the Effects of the Eyes and Gaze in the Lover's Search for the Meaning of Love and in the Development of Love

Abstract

The face—especially the eyes and gaze—of the beloved are the elements of beauty that are mentioned most often in classical Turkish poetry. The eyes and gaze of the beloved have the power to harm or kill a thousand people at once. In this respect, they are most frequently compared to cutting and piercing tools such as daggers, swords and arrows, or to a hangman or murderer. This article does not aim to repeat and present works in classical Turkish poetry that have discussed how the beloved's eyes and gaze look or what they are resembled. Rather, this study discusses the relationship and harmony of the eyes and gaze (the dimple that symbolizes her furtive glance) with the soul and heart, brain and mind, knowledge and intuition, their relation to the knowledge of truth (real/true knowledge), their imaginary meanings and effects on the development of love from a holistic perspective. It also evaluates the beloved's eyes and gaze in worldly, divine, philosophical and mystical dimensions.

Keywords: Classical Turkish poetry, beloved, lover, eyes, gaze

GİRİŞ

Klâsik dönem Türk şiirinde göz yumup açincaya kadar âşığın gönlünü yüz bin parçaya bölebilen, bir ânda tanıdık yabancı ayırmaksızın bütün âlemi arka arkaya yaralayıp öldürebilen, cânın âfeti cellât gamze daha ziyâde hançer, kılıç, ok gibi kesici ve delici aletlere benzetilmektedir. Sevgilinin bu gamze okundan yara almamış tek bir gönül, kemân kaşlarına kurban olmamış tek bir cân bile yoktur:

Çeşmi bir zahm urdu tığ-ı gamze-i bürrân ile

Göz yumup açınca yüz bin pâre düştü gönlümüz- Nefî (G. 46, b. 4)

Kırdı geçirdi tığ-i nigâhıyla 'âlemi

Çeşmi ne yâd bıraktı Nedîmâ ne âşinâ- Nedîm (G. 1, b. 5)

Âfet-i cân dediler gamze-i cellâdın için

Nahl-i gül söylediler kamet-i şimşâdın için- Nedîm (G. 90, b. 1)

Bir dil mi kalmışdır bu tîr- i gamzeden kan olmamış

Bir cân mı vardur ol kemân-ebrûya kurbân olmamış- Ahmed Paşa (G. 128, b. 1)

Sevgilinin bakışları öylesine keskin, öylesine öldürücü ve yaralayıcıdır ki sadece bu bakışlara doğrudan maruz kalanlar değil, aynı zamanda ondan

bahsetmeye çalışanların bile kalemleri kana bulaşmaktadır. Şâir bunu aşağıdaki beyitte “Neşâtî ara sıra sevgilinin gamze kılıcını vasfetmeye kalkışsa, kaleminin ucunda mürekkep yerine kan buluruz” diyerek ifade ederken; Nefî ise gamzenin bu durumunu “sevgilinin gamzesine biri rüyasında bile olsa el uzatacak olsa eteğinde kan bulur” şeklinde dile getirmektedir:

Hançer-i gamzeni vasf itse Neşâtî gâhî

Ser-i kilinde mürekkeb yerine kan buluruz- Neşâtî (G. 53, b. 5)

Gamzesi bir mest-i hâb-âlûde-i pür-fitne ki

Düşde ger el sunsa tîga dâmeninde kan bulur- Nefî (K. 9, b. 8)

Sevgilinin gözleri ve gamzesi öylesine merhametsiz ve acımasızdır ki ne zaman yan bakış kılıcını çekip kan saçmaya başlasa, gönlü yaralı âşıklara ecel bile merhamet etmekte, ne zaman elini acımasız kabzasına götürse, çaresiz âşıklara rakip bile acımakta, hattâ birinin cânını alırken bunun daha çabuk olabilmesi için ecel celladı (Azrail) bile sevgilinin keskin gamzesinden yardım istemektedir:

Gamzen ne dem ki tığ çekip hûn-feşân olur

Uşşâk-ı dil-figâra ecel mihrîbân olur- Nefî (K. 29, b. 1)

Gamze sundukça elin kabza-i gaddâresine

Acır ağyâr dahi âşık-ı bî-çâresine- Nefî (G.108, b. 1)

Tîg-i gamzen öyle bürrândır ki cellâd-ı ecel

Dökse kan ta’cîl için tîginden eyler iltimâs- Fuzûlî (G. 124, b. 6)

Sevgilinin kana bulaşmış gözleri ve gamzesi elinden kılıcını hiç bırakmamaktadır. Zîrâ o bir ânda bin cân almazsa, ona fettânlık sıfâtı bile lâayık görülmeyecektir. Bu yüzden her gördüğünü kimseden korkmadan, utanıp çekinmeden, göz göre göre öldürmeyi iş edinmiştir. Öfke ve kin hançerini de bu işlerde son derece mâhîr olan, kan dökmeyi iş edinmiş, eli çabuk gamzeye vermek doğru bir davranış olacaktır:

Gördüğün öldürmedir kârı o hûnî gözlerin

Koymaz anınçun elinden gamzeler gaddâresin- Nefî (G. 88, b. 3)

Katl-i uşşâk etmeden âr eylemezdi gamzesi

Olmasa şemşîr-i istiğnâsı ger şâdâb-ı nâz Nefî (G. 52, b. 2)

Ne fitnedür yâ Rab bu kim bir dil-berûn her gamzesi

Bir demde bin cân almasa dirler bu fettân olmamış- Ahmed Paşa (G. 128, b. 3)

Sâgar-ı nâz u şîveyi ol iki çeşm-i meste vir
Hançer-i hışm u kîneyi gamze-i tîz-deste vir- Şeyhülislâm Yahyâ (G. 109, b. 1)

Âşığa bazen göz ucuyla lutf edip bazen de onu azarlayan ama her şekilde niyetini ve kastını, lutfunu ve kahrını bir bakışıyla ve hiçbir soru işaretine mahal vermeden anlatabilen sevgilinin hâzırcevâp gamzesinin ve gözlerinin karşısında, âşık da dâhil, kimse cesaret edip de niyetini arz edemez. Onun öfke bakışının susturmadığı tek bir dil bile yoktur:

Göz ucuyla âşıka geh lutf eder gâhî itâb
Bir suâle yer komaz ol gamze-i hâzır-cevâb- Nefî (G. 7/4, b. 1)

Bildirdi bir nigehe dile gamze kasdını
Ne keşfe ne mükâşefe-i râza başladı- Nefî (G. 126, b. 2)

Bir nigehe bildirir dünyâyâ lutf u kahrını
Çeşmi sâhir gûyiyâ sihr-i mübîndir gamzesi- Nefî (G. 128, b. 4)

O gûne zâlîme arz- ı merâma kim kâdir
Nigâh-ı hışm ile lâl etmedik zebân mı kodı- Nedîm (G. 148, b. 5)

Nedîm aşağıdaki beyitte; “(senin gözlerin kadar) güzel söz söylemeyi bilmesem de yanbakışının (gamze) niyetini (ne anlatmak istediğini) anlayabilecek kadar irfânım vardır” diyerek sevgilinin gözlerinin ve bakışlarının niyetini anlayabilmek için özel bir çaba ve kavrayışın, güçlü bir sezgi ve bilginin gerektiğine dikkati çekmektedir:

Murâdın anlaruz ol gamzenin iz’ânımız vardır
Belî söz bilmeziz ammâ biraz irfânımız vardır- Nedîm (G. 26, b.1)

Sevgili gamze kılıcını çekip âşığın gönlünü hedef aldığı anda, onu durdurmaya kimsenin gücü yetmez çünkü aşk ezelde takdîr edilmiş, ilâhî bir emirdir. Bu yüzden âşık sevgilinin bakış okuna hedef olmaktan çekinmez hattâ onların kendisine isâbet etmesi için can atar, cânını bilerek ve isteyerek bu okların hedefi hâline getirir. Bu bakışlarının elinden ölmeyi arzular, bu uğurda bir değil bin cânı olsa vermeye razıdır, ondan gelecek her türlü eziyet ve sıkıntıya, belâ ve

acıya seve seve katlanır. Zîrâ mânevî idrâk hazînesi olan gönlü (mâna) öldürmeyi hedefleyen sevgilinin gamzesine ve gözüne cânını vermeyen cân bulamayacaktır:

Gamze tîgin çekti ol mah olma gâfil ey gönül
Kim mukarrerdir bu gün ölmek sana şîven bana- Fuzûlî (G. 12, b. 6)

İztırârî dil nice cân vermesin ol gamzeye
Çare yok tîr-i kazâdan ihtirâza n'eylesin- Nefî (G. 111, b. 4)

Gamzenden emîn olmak mümkün mü dil-i âşık
Gamze diyemem zîrâ şemşîr-i kazâdır bu- Nefî (G. 100/ 1, b. 3)

'Âşıkun almağa canın tîr kim cânân atar
Ol hadengün üstine bî-çâre 'âşık cân atar- Şeyhülislâm Yahyâ (G. 58, b. 1)

Yerümde sâbitüm gelse hadeng-i cân-sitân senden
Nişân-i tîrün olmakdan kaçan bulmaz nişan senden- Şeyhülislâm Yahyâ
(G. 214, b. 1)

Gözün ve bakışın öldürücü, yaralayıcı, kan dökücü olmasının yanı sıra feyz, nur ve bereket sembolü olduğu, sevgilinin gözünün ve bakışının feyziyle âşığın ölü bedeninin cân bulduğu da sık sık söz konusue edilmektedir. vermektedir. Bu yüzden âşık sevgilinin kirpik oklarının şehidi olmaya, onun yoluna kurban olmaya razıdır:

Aks-i ruhsarun ile oldu müzeyyen mir' at
Beden-i mürdeye feyz-i nazarun verdi hayat- Fuzûlî (G. 38, b. 1)

Ey keman-ebrû şehîd-i nâvek-i müjgânunam
Bulmuşam feyz-i nazar senden senün kurbânunam- Fuzûlî (G. 181, b. 1)

Klâsik dönem Türk şiirinde sık sık söz konusu edilen ve üzerinde pek çok sistematik çalışma yapılan göz ve bakışla ilgili örneklerin sayısını arttırmak mümkündür. Ancak bu yazının amacı, gözün hangi ilgilerle, neye benzediğinden veya benzetildiğinden bahsederek bugüne kadar yapılmış olan benzeri çalışmaları tekrar etmek değildir. Klâsik dönem Türk edebiyatına ait edebî metinler her ne kadar dinî kavramlarla ilgili değerlendirmeler yapmayı gerektirse de yazının amacı, din ile ilgili bir fikir beyân etmek de değildir. Asıl maksat, klâsik dönem Türk edebiyatı şâirlerinin, hayal dünyalarının geleneksel sembollerle, Hakikat Bilgisiyle, ruh ve kalple, beyin ve akılla olan ilişkilerinin saptanarak bunların

hayâl düzleminden çıkarılması ve yeni bir anlamla görüntü alanına taşınmasına yöneliktir. Bu da Klâsik dönem Türk şiirinde gözün ve bakışın, aşkın ve âşığın gelişim sürecindeki etkilerinin hem dünyevî hem ilahî, hem felsefî hem tasavvufî boyutları ile daha bütüncül bir bakış açısıyla yorumlanmasına vesile olacaktır.

Aşkın Gelişim Sürecinde Göz ve Bakışın Kalp ve Hakikat'le Olan İlgisi

“... mutlak güzelliğin ve ilahî cemalin mazharı (Pürcevadi, 1998, s. 334)” olan insan, bütün varlıklarda tecelli eden ilahî güzellikten ve “... âlemin yaratıcısının yaratmasına ait izler (Pürcevadi, 1998, s. 347)” den en fazla pay alandır. Özellikle de güzelliğin aslına ulaşabilmenin insanın yüzüne bakmakla mümkün olacağı ve muhabbet ehli olanların güzeli ve güzelliği arayışının asıl sebebinin de bu olduğu görüşü, klâsik dönem Türk edebiyatı şâirlerinin sevgilinin vücûdundan ziyâde yüzüne ve yüzündeki uzuvlara yönelmelerine ve bunları sevgilinin vücudunun en üstün ve en kutsal uzuvları olarak ele almalarına sebep olmuştur.

Klâsik dönem Türk şiirinde “... kökleri hadisçilerin ve mutasavvıfların ahirette Allah'ı görme konusundaki inançlarında gizli (Pürcevadi, 1998, s. 333)” olan, mutasavvıfların “... ibret gözüyle bakış ya da ibret bakışı (Pürcevadi, 1998, s. 333)” şeklinde isimlendirdikleri bakış, temelde aklî ya da kalbî olmak üzere iki başlık altında sınıflandırılır. “...; âlemin metafizik merkezi (Schoun, 2012, s. 18)” olarak da kabul edilen ve aynı zamanda İlâhî Olan'la da irtibatlı özel bir imge olan göz, “... İslâm tasavvuf ve irfânında derin felsefe ve metâfizik konularından biri (Pürcevadi, 1998, s. 333)” olarak ele alınır ve diğer bütün semboller gibi canlandırdığı şeyden daha kalıcı ve daha kolay hatırlanabilir bir şeye dönüşür.

“Kur'ân'da göz organının karşılığında kullanılan sözcük ayn, bakışınki de nazardır. Ayn sözcüğü, çeşitli kalıplarıyla yaklaşık kırka yakın yerde geçer. Nazar kelimesi de, yüz yirmi kadar yerde geçmektedir. Ayn, görme organı; nazar da, bakma eylemi veya biçimidir. (Kara, 2004, s. 331)”. Tüm bunlar, büyük oranda Kurân'dan beslenen klâsik dönem Türk edebiyatı şâirlerinin göze ve bakışa olan ilgisini daha da arttırmıştır.

Ayrıca akılla aynı işlevi gördüğü için onunla eşdeğer tutulan gözün ve bakışın; insanı en saf bilgiye ulaştırdığı, aşkın sırlarının, aşk kelimesinin ilk harfi olan ve aynı zamanda göz anlamına da gelen “ayın” harfinde gizli olduğu ve özellikle de sevgilinin bizzât kendisinin “bakış” olduğu gibi pek çok önemli husus, göz ve bakış konusunu daha dikkat çekici hâle getirmiştir.

Somut nesneleri olduğu gibi kavratmasının yanı sıra insanın ruh dünyasını da yalansız ve doğrudan yansıtan göz ve bakış, duyu organları arasında en doğru

bilgi veren ve en mükemmel olandır. Diğer duyu organlarının tümü sadece görünürdeki şeylere tepki verirken onlardan farklı olarak göz, duyuusal bilgileri de kendiliğinden kavrayabilecek ve gerektiğinde onlara ulaşabilmemizi sağlayabilecek kadar geniş bir hareket alanına da sahiptir. Gözün dışında hiçbir duyu organı bu kadar uzağa ulaşamaz. Gözün yardımıyla “... gördüğümüz nesne her zaman elimizle dokunabileceğimiz bir nesne anlamında olmasa da ulaşabileceğimiz bir alana (Berger, 2004, s. 8)” kadar gelmiş olur. Böylece olay ve olguların tamamı olmasa bile, en azından bazı özellikleri, görme ile ortaya çıkarılabilir. Dış dünyaya ait izlenimlerinin büyük bir kısmını görme yoluyla elde eden insanın, duyu organları her ne kadar birbirlerine benzer görevler üstlense de hiçbirisi göz kadar merkezî bir öneme sahip değildir. Bu bakımdan göz dışındaki diğer duyu organları, “... daha ziyâde aklın bir takım özel ve dolayısıyla da ikincil işlevlerine uygun (Schuon, 2012, s. 17)” düşen vazifeleri üstlendikleri ve “... göz-veya görme-kadar dolaysız bir tanıtlama aracı olmadıkları için temel algı ve bilişsel özümseme kipleri olarak mütalaa edilmemektedirler. (Schuon, 2013, s. 17)”.

Sevgili ile karşılaşınca kadar, karşısındaki ne ise aynen o şekilde görüp sadece gördüğü kadarını bilen âşık, sevgiliyi gördükten sonra, âlemde gördüğü şeylerle ilgili edindiği ilk izleniminin gerçek bir bilme ya da görme olmadığını, hepsinin insanın zihnini bulandıran, kesrete saplanıp kalmasına sebep olan, onu hakîki gayesinden uzaklaştıran bir çeldirici olduğunu fark eder. Bu durumda âşık, görünür âleme takılıp kalmamalı, bir ân evvel dış dünyadaki bu çeldiricilerden uzaklaşarak daha üst bir mertebeye (aşk) geçmeli; bilgilerini, sezgilerini aklının gücü ile birleştirerek, gözlerini ve bakışlarını tüm dikkatiyle “Varlık âleminin fizik-ötesi (metafizik) derinliğine (İzutsu, 1999, s. 127)”ne, tüm yaratılmışların kendisinden vücut bulduğu İlâhî kaynağa çevirmelidir. Beşerî ilişkiler düzlemindeki herşey gibi aşkın da İlâhî Hakikat’e doğru bir meyli vardır. İlâhî Gerçeklik kendisini en dolaysız olarak aşk gibi kutsal bir değerde ifşâ eder. Âşık, bunu başaramadığı takdirde; hakîki gayesinden uzaklaşacak, diğer yaratılmışlardan hiçbir farkı kalmayacak, gelişimini tamamlayamadan ve varoluşunu gerçekleştirmeden, doğanın katı kuralları içerisinde, sıradan bir nesne gibi yok olup gidecektir.

Aşk, bakmakla başlayan görmekle devam eden, gözde başlayıp kalpte sonlanan bir anlam arayışıdır. Aşk için bilmek, bilmek için de görmek gerekir. Aşkın görmeyle, bilmeyle dolayısıyla gözle ve bakışla yakın bir ilgisi vardır. Bir şeyin sevmeye değer olup olmadığına, bilgimiz ölçüsünde karar verebiliriz. Bilgi arttıkça sevgi, sevgi arttıkça da bilgi artar. İnsanı bilgiye yine bilginin kendisi götürür. Zihninin karanlıktan kurtulup aydınlığa çıkabilmesi bilgi ile mümkündür. Bilgi her şeydir ya da her şey bilgidir. Bilgi dışında hiçbir şey gerçek

değildir. Bu dünyada insanın ve kâinatın asıl gayesi ve özü bilgidir. Varoluşumuz her açıdan bilgi (mutlak Bilgi) ile bağlantılıdır. “Eğer kâinat Bilgi olmasaydı, Gerçeklik’e giden yol Bilgi olmazdı (Schoun, 2012, s. 28)”. Gerçek anlamda var olmak; bilgisizliği ya da yanlış bilineni ortadan kaldırmakla ve bilinmeyi bilmekle mümkündür. İnsanın gördüğü şeylerden hareketle, görünmeyi algılamasını, kainâtı ve kendisini tanımasını ve böylece Mutlak Mükemmel (Allah)’e yaklaşmasını sağlayan en önemli kaynaklardan biri bilgidir. İnsan zihni ve duyarları aracılığıyla maddî dünyayı görürken aklı ve bilgisi ile İlâhî Gerçeklik’i görür.

Göz, görülebilen bir nesneye yöneldiğinde sadece gerçek görevini icrâ etmiş ve kendi yetkinliğine ulaşmış olur, bu onun için sıradan bir faaliyettir. Asıl önemli olan, nesneleri gerçek anlamda görebilme. Gerçek anlamda göremeyen birisi için nesneler ve onların işaret ettiği şeyler hiçbir anlam ifade etmez çünkü varlık âlemi gözleri örtülü olanlardan kendisini gizler. Bir görüntüye asıl anlam katan, bakan kişinin bilgisi ve sezgileridir yani ona bakanın ve onu görenin bizzât kendisidir. Bakan ve gören olmadıkça görüntünün kendi başına hiçbir anlamı yoktur. İnsanın baktığı nesneleri gerçek anlamda görebilmesi ya da onlarla ilgili olarak gerçek bir bilgiye sahip olabilmesi ancak güçlü bir hatırlatıcıyla mümkün olur. Gerçek’i idrâk edebileceği bir uyarıcı, bir hatırlatıcı veya imge bulamazsa, insanın nesnelere bakışı sadece bakmaktan öteye geçmeyen, sıradan bir faaliyet olarak kalır. Bir güzelin yüzünde, gözünde İlâhî Hakikat’ı görebilmek sıradan bir bakışla mümkün değildir. Bu yüzden âşığın sevgiliyi gördüğü ân ile başkalarının sevgiliyi gördüğü ân arasında ciddi görüş ve algı farklılıkları vardır. Sevgiliyi gördükten sonra âşığın ne görmesi ne de duyması, herhangi bir canlının görmesi ve duyması gibidir. “Seven birisi için sevgiliyi görmenin hiçbir sözcük ya da kucaklayışla karşılaştırılamayacak bir bütünlüğü (Berger, 2004, s. 8)” anlamı ve tarif edilemez bir hazzı vardır.

Sevgili ile karşılaşınca kadar ne maşûk gerçek anlamda maşûktur ne de âşık gerçek anlamda âşıktır. Sevgili henüz daha naz ve işveye başlamamış, âşık ise henüz daha sevgili ile bir bağlantı kurmamış, aşk derdine yakalanmamış, gerçek anlamda bir âşıklık sıfat kazanmamıştır. Hâlâ daha “..., nefsinin arzularının yansımasından başka bir şey (Pürcevadi, 1998, s. 271)” değildir. Sevgili ile âşığın karşılaştıkları, “..., hem geçmiş hem de geleceği kendi içinde barındıran ezeli saflığın da şimdiki durumunu temsil (Schoun, 2012, s. 155)” eden ilk, doğrudan, vasıtasız idrâk ve hatırlama ânı; birbirlerinin varlığından gerçek anlamda haberdâr oldukları, her ikisinin de aşka fiilen katıldıkları hem gören hem görülen, hem âşık hem maşuk konumuna geçtikleri, birbirlerinden etkilenip birbirlerini etkiledikleri, aralarındaki ruhsal ve fiziksel mesafelerin tümünün ortadan kalktığı, heyecan verici ve unutulmaz bir ândır. Gözü ve bakışı, bir şeyin

üzerine çevirerek o şeyle ilişki kurma yolunda atılan ilk önemli adım, görmenin ilk durağı ve vazgeçilmez ön koşulu olan “bakmak” ile, baktığıyla yetinmeyip onun ötesini dert edinmek, fiziksel ve düşünsel tüm yeteneklerini ve olanaklarını o nesnenin üzerine yoğunlaştırmak demek olan “görmek” arasında önemli farklar vardır. En önemlisi de “bakmak” tek yönlü gerçekleşen bir eylemken “görmek” karşılıklı gerçekleşen bir eylemdir. İnsan bir şeyi gördüğü zaman, kendisinin de o şey tarafından görüleceğini bilmelidir.

Sevgiliyle göz göze geldikten sonra idrâki açılan ve eşyâya keşif gözüyle ve ibret nazarıyla bakmaya başlayan âşık, kalbinde ve zihninde uyarıcı bir etki yaparak geçmişten ve İlâhî Hakîkât’ten haberler veren sevgilinin gözlerinde ve bakışlarında, hem geçmiş deneyimlerini (Ruhlar Âlemi, Bezm-i Elest) hem de mutlak ve saf bilgiyi yani gerçek bilgi olan Tanrı’nın bilgisini hatırlar. Onda “Bir”i, “Hakîkat”i müşâhede ederek böylece gerçek anlamda görmeye ve bilmeye başlar. Bu türden bir hatırlama, tüm yaratılmışların asıl gayesi ve nihaî sonu olan aşkın başlamasına da vesile olur. Sadece gözle bile olsa, “İnsanın bir şeye dokunması demek, kendisini o şeyle ilişkili bir duruma sokması demektir. (Berger, 2004, s. 8)”. Âşıkla sevgilinin gözlerinin birbirine değip bakışlarının kesiştiği ânda, âşık bu bakışların dayatmaları altında kendisini yeniden kuracak ve hem kendi benine hem de hep hasretini çektiği o sevgi üstü sevgiye doğru manevî bir keşif yolculuğuna çıkacaktır. Bu yolculuk basit bir yer değiştirme değildir, aydınlanmayı da ihtivâ eden bir nitelik değiştirme, başka bir kimlikle yeniden var olma ve yenilenme hâdisesidir. Bu yolculukta, “... hüsnün tecelli alanı ile maşukluğun işve mekânı (Pürcevadi, 1998, s. 194)” olan sevgilinin gözleri ve bakışları, aşkın başlatıcı unsuru rolündedir. İnsan gönlünde aşk uyandıracak bir nesneyi görüp ona dikkatlice baktıktan sonra, o nesnenin hatırladıklarından hareketle nesnenin gerçek bilgisine ulaşabilir.

Âlemi müşâdede duyu organlarımız arasında en önemli vazifeyi her ne kadar beden gözümüz üstlense de nesnelerin görülebilir olmasına engel olan pek çok iç ve dış etken vardır. Bu sebeple, insanın baktığı bütün nesneleri aynı anda ve aynı dikkatle görebilmesi mümkün değildir. Bu durumda gözden ve bakıştan daha güçlü bir unsurun yardımına ihtiyaç vardır. O da gözün görüş gücünün daha ötesindeki bir güç olan kalptir. Göz ve bakışın, kalple çok yakın bir ilişkisi vardır. Gözün gücü bakışta, bakışın gücü ise kalpte gizlidir. Kalp, her şeyi gören tek şeydir; gerçek görme gözde değil, kalpte gerçekleşir. Kalp; ruhun, göz ise bedenin nurudur. Gözün görüşünün yetersiz kaldığı, deyim yerindeyse Hakîkat’i bulanık gördüğü ve bu sebeple eksik ve kusurlu olduğu durumlarda devreye kalp gözü girer ve hem zahîri hem bâtını, hem Aşkını hem içkini, hem zıtlıkları hem benzerlikleri, hem gerçeği hem hayâli bir bütün olarak ve neredeyse mükemmele yakın bir şekilde görür ve dış dünyanın gerçekliği ile İlâhî Gerçeklik’i

meczederek insanın kâinata daha geniş ve kuşatıcı bir görüş açısıyla bakmasını sağlar.

İnsan sadece bedenden müteşekkil değildir, onu diğer yaratılmışlardan ayıran en temel farklılık ve ayrıcalık; genişleyen, değişip dönüşebilen, bir yandan maddeye doğru hızla çekilirken, diğer yandan da sürekli olarak İlâhî Olan’a meyleden sonsuz büyüklükte bir ruha sahip olmasıdır. Ruhun bilgisi hem öznesi hem de nesnesi Tanrı olan manevî bilgidir. Bu bilgiye de ancak kalp gözüyle ulaşılabilir. Bu yüzden kendisini ve Gerçek’i arayan insan önce kendi kalbine inmek zorundadır.

Kur’ân’da “Basar, hem göze hem de görme olayına dendiği gibi basîret de, hem kalp gözüne hem de kalp gözünün görmesine ve sezmesine (Kara, 2004, s. 335)” denir. Kalp gözünün bilgiyle ve bilmeye ilgili olduğu düşünüldüğünde kalple ulaşılan bilginin herşeyin ötesindeki, Gerçek Bilgi olduğu anlaşılabacaktır. İnsanın duyular üstü bilgiyi hızlı bir şekilde ve doğrudan hissetmesini ve anlamasını sağlayan zihnin en ince idrak noktası olan sezgilerimiz en önemli bilgi kaynaklarımızdandır ve doğrudan bilgiyle bağlantılı olarak gelişir. Sezgilerin insanı götüreceği son nokta da yine bilgidir. Bilginin tam anlamıyla özümsebilmesi sezgilerle mümkündür. Bilgimiz arttıkça sezgilerimiz de güçlenecektir. “Her bilgi, tanıma gereği Gerçeklik’in bilgisidir; bu da Gerçekliğin her mümkün bilginin zorunlu, tek ve temel nesnesi olduğu anlamına gelmektedir. (Schoun, 2012, s. 25)”.

Klâsik dönem Türk edebiyatı şâirleri beşerdeki hatırlatıcı unsurları sezgileri, aklı ve duyguları ile birleştirerek Gerçek bilgiyi ve İlâhî O’lanı anlama ve anlatma gayretindedir.

SONUÇ

İnsanı aşka taşıyan bütün semboller, beşerî düzlemdeki diğer bütün unsurlar gibi, Mutlak Gerçek’in tecelli mekânı, sonsuzun ve sınırsızın bir yansıması, İlâhî Hakikat’in izlerini taşıyan önemli bir hatırlatıcısıdır ve bu tür semboller diğer bütün semboller gibi büyüüp genişlemeye, değişip dönüşmeye müsâittir.

Bu anlamda Klâsik dönem Türk şiirinde sıklıkla bir sembol değer olarak karşımıza çıkan ve insanda aşk uyandıran sevgilinin gözü ve bakışı da, diğer bütün semboller gibi, İlâhî Hakikat’e işaret etmektedir. İlâhî Hakikat ise kendisini en dolaysız ve gerçeğine en yakın biçimde aşk da ifşâ eder. Aşk; gözde başlayan ve kalpte sonlanan bir yolculuktur. Bu yolculukta beden gözünün yetersiz kaldığı durumlarda, devreye ondan daha güçlü bir unsur olan kalp gözü girer ve insanın

gerçek anlamda görebilmesini sağlar. İnsan gerçek anlamda görmeye başladığında dünyada hiçbir şeyin kendi başına devamlılığının ve gerçekliğinin olmadığını, her şeyin Gerçek'in zahirî bir görünüşü olduğunu idrâk eder ve Gerçek'e yönelir. Dolayısıyla bütün görme biçimleri aslında bir ve aynıdır; Hakikat'e aittir. Bu bağlamda, göz ve bakış, Gerçek'in ve manevî bilginin yansıdığı en özel hatırlatıcılardan biridir. Görmenin dışında kalan bütün bilme unsurları yanıltıcı olabilir.

Bu yüzden, insanın zihnini aydınlatarak şeyleri bilinçli bir şekilde algılamasını ve gerçek anlamda görebilmesini sağlayan bu türden sembolleri hem dünyevî hem ilahî, hem felsefî hem tasavvufî boyutları ile gerçeğine en yakın biçimde yorumlama gayreti, okuyucunun edebî eserlere daha iyi nüfuz ederek ondan daha fazla zevk almasını sağladığı gibi, insanın kendisini daha yalın ve saf bir biçimde tanıyabilmesini ve böylece eşyânın asıl kaynağını keşfedebilmesini de sağlaması bakımından son derece önemlidir.

KAYNAKÇA / REFERENCES

- Akkuş, M. (1993). *Nefî Dîvânı*. Akçağ
- Akyüz, K., Beken, S., Yüksel, S., & Cunbur, M. (1990). *Fuzûlî Dîvânı*. Akçağ
- Berger, J. (2004). *Görme Biçimleri*. (Y. Salman, Çev.). Metis
- İzutsu, T. (1997). *İbn-i Arâbî'nin Füsûs'undaki Anahtar Kavramlar*. (A. Y. Özemre, Çev.). Kaknüs
- Kara, Necati. (2004). *Kur'ân'da Beden Dili*. Bilge
- Macit, M. (1997). *Nedîm Dîvânı*. Akçağ
- Pürcevadi, N. (1998). *Can Esintisi*. (H. Kırılangıç, Çev.). İnsan
- Schoun, F. (2012). *Kalp Gözü* (Metafizik, Kozmoloji, Manevi Hayat). (N. Mehdiyev, Çev.). İnsan
- Tarlan, A. N. (1992). *Ahmet Paşâ Divânı*. Akçağ.
- Kavruk, H. (2001). *Şeyhülislâm Yahyâ Dîvânı*. MEB
- Kaplan, M. (2019). *Neşâtî Dîvânı*. <https://ekitap.ktb.gov.tr/Eklenti/67330, nesatidivanipdf.pdf>, Erişim tarihi: 30.11.2020.

EXTENDED ABSTRACT

Throughout history, humans have used “language” to initiate communication with others, and to arrange and maintain it. However, when language alone fails to express meanings, people have preferred to use “body language” in order to support verbal communication and increase its power. In particular, the sense of “sight” plays an important role in remembering images in the human mind. Humans get a large part of their impressions of the outside world through sight. Communication that is not established with the “eyes” is incomplete and inadequate. The poets of classical Turkish literature attached more importance to the beloved’s face and elements of it (her eyebrows, eyelashes, mouth, lips, etc.) and especially to her “eyes” and “gamze” (*gamze* - as in “the beloved’s furtive glance that captivates her lover” in classical Turkish literature) than her body. They aimed to see the Divine One in the face, eyes, eyebrows, and hair of a beautiful beloved. In classical Turkish poetry, there is no soul that has not been wounded by the *gamze*, the beloved’s gaze, (the beloved’s gaze is compared to an arrow) which has the power to kill a thousand people (lovers), torments the lover with every form of torture, fascinates, captivates, or wounds him; the *gamze* sheds blood, and is therefore compared to a dagger, a sword, an arrow, and a hangman. It also seduces the lover, causes agitation, and leaves him powerless and helpless. There is not a single soul who has not been sacrificed for the beloved’s *bow-like* eyebrows and who have not become speechless by her glower. The lover is driven mad by this gaze that allows him to discover the secrets of true love, to self-realize, and to take him to the Divine One. The lover regards the torments of his beloved’s gaze as a blessing although it inflicts upon him with thousands of incurable wounds as well as giving him indescribable pleasure. He would willingly sacrifice himself a thousand times for the sake of beloved’s eyes. Because the lover believes that he will find life in its real sense, or will reach eternal life, by sacrificing his life for his beloved, he never gives up his beloved’s *gamze*. He readily and gladly endures every trouble, every kind of suffering caused by the beloved’s *gamze*, and whatever happens, he never wants the beloved to turn her gaze away from him. Consequently, as in all traditional arts, literature, and teachings, in classical Turkish literature, which is a reflection of a deep-rooted and enduring tradition, the real purpose is to correctly interpret every kind of symbol, sign, or similar element, based on their semantic value, including the “eyes” and “gaze” of the beloved, that will aid humans to reach the reason for which they were created, “truth” and “spiritual knowledge”, remind them of these values, and help them truly understand the meaning of the universe and humanity, which consist of both reality and image.